
Svätec a jeho funkcie v spoločnosti II.

Eds. Rastislav Kožíak – Jaroslav Nemeš. Bratislava: Chronos, 2006. 332 s.
ISBN 80-89027-20-2

© Centrum pre štúdium kresťanstva. Všetky práva vyhradené.

Pri citovaní prosíme dodržať autorské práva jednotlivých autorov a uvádzať zdrojovú publikáciu.

All published work, regardless of the medium in which it was published, is considered by law to be copyrighted by the author. It is important that all such articles and references to them be attributed to the author and source.

Světci na barokních medailonech z jižní Moravy

Michaela Králíková

KRÁLÍKOVÁ, Michaela: *The Saint on the Baroque Medals from South Moravia*. In: Svátec a jeho funkcie v spoločnosti II. Bratislava: Chronos, 2006, p. 155-166.

The presented article focuses on votive medallions found mostly inside the 17th and 18th century graves uncovered in Southern Moravia. The medallions image saints favorite during the Baroque era (St. John of Nepomuk, St. Wenceslas, St. Augustin, St. Benedict and others). These medallions were worn daily but also placed inside the grave with the deceased. Medallions and other devotionalia are a proof of colloquial piety and popularity of the saints cult. The votive medallion research in burial-rite connotations can be helpful in determining the sociocultural identification of the buried person.

KEYWORDS: South Moravia, Baroque Devout, Religious Cult, Medals

Doba baroka byla obdobím nestabilním jak po stránce hospodářské, politické, tak náboženské. Mentalitu lidí a především jejich zbožnost poznamenaly kromě neustálých náboženských rozporů také válečné hrůzy (třicetiletá válka a nájezdy Turků, které v 18. století vystřídali Prusové), ataky epidemií kosící lidstvo po tisících, a v neposlední řadě čarodějnické či vampyrické procesy. V této době, kdy mohla člověka snadno potkat náhlá smrt, se mnohem důrazněji stalo náboženství životní náplní člověka. Avšak víra, tak jak ji předkládala katolická církev, nebyla pro člověka přijatelná jako průvodce životem tohoto strastiplného období. Proto se lidé uchylovali k víře takové, která jim ponejvíce vyhovovala v prožívání svých každodenních starostí, ať už to byly pohanské zvyklosti schované za zástěrkou katolicismu anebo to bylo přímo jinověrectví (hereze). Katolická církev doby barokní však začala využívat pověrečné zvyklosti lidí ke zvýšení vlivu svých náboženských obřadů a tolerovala zvyklosti dříve zakazované. A tak se plně rozšířila lidová zbožnost představovaná např. poutnictvím a kultem svatých. Denními pomocníky se staly „zázračné“ předměty, v jejichž ochranný účinek lidé věřili. Takové předměty byly nošeny buď při těle anebo byly zavěšovány v domácnostech a v kostelních věžích za účelem odvrácení živelných pohrom či byly zakopávány do polí a na meze, aby tak chránily úrodu. Novověkým křesťanstvím byly podporovány také předměty, jež ukládaly svému nositeli povinnost pravidelného modlení – růžence, které byly doplněné křížky a medailonky. Religiózní předměty – devocionálie¹ – byly také kladeny zemřelým do rakví, aby je provázely a sloužily jim i na „onom světě.“

¹ latinské slovo *devotio* znamená „zaslibení, obětování“ (např. Bohu).

Mezi předměty, které nesly obrazy svatých patří medailony. Bývají většinou kovové, můžeme se však setkat také s medailonem vyrobeným z vosku nebo hlíny.² Kovové bývají nejčastěji vyrobeny ze slitiny mědi a zinku (mosaz) nebo mědi a cínu (bronz), někdy se stopami olova. Některé medailony jsou postříbřené či pozlacené. Vyskytují se i medailonky skleněné, do nichž se vkládaly obrázky malované na papíře, kůži nebo hedvábí. Kovové medailony bývají buď lité anebo ražené do tenkého plíšku. Nejrozšířenější jsou dvoustranné medailony oválného tvaru, dále kulaté, sedmi- či osmihranné, řidčeji též tvaru srdcovitého nebo houslovitého. Tvar čtyřhranný a hvězdicovitý je spíše výjimkou, stejně tak medailony tvaru jazyka sv. Jana Nepomuckého jsou méně obvyklé. Religiózní medaile mohly být bez jakéhokoliv závěsného zařízení – takové byly nošeny jako amulety patrně někde při těle (např. mohly tvořit i obsah látkového škapulíře), ale většina medailů byla určena k zavěšení a za tímto účelem byly opatřeny na horním okraji závěsným očkem rozmanitého typu anebo měly pouze provrtaný otvor (často druhotný).

Religiózní medailony nesou po obou stranách vyobrazení s náboženskou tematikou. Kromě toho se na obou stranách vyskytují po obvodě umístěné opisy anebo nápisy uspořádané v řádcích, zpravidla psané majuskulou. Nápisy bývají umístěny také ve spodní úseči medaile, kde často představují signaturu výrobní dílny anebo označení místa původu. Kdy a kde byly medailony vyrobeny však bývá uvedeno jen málokdy (častěji až na medailonech z 19. století). Opisy nejčastěji udávají jména svatých vyobrazených na příslušné medaili, popř. naznačují i jejich příslušnost k některé řeholní instituci římskokatolické církve, tj. k řádu, kongregaci nebo jiné řeholní společnosti.³ Běžně je součástí opisu prosba ke světci (např. ORA PRO NOBIS – oroduj za nás). Nápisy mohou dále vyjadřovat zkratky zařikacích formulí, někdy objasňují vyobrazené scény anebo poukazují na vyobrazené poutní místo. Opisy jsou zpravidla uváděny ve zkratkách, oddělených od sebe dvojtečkou nebo tečkou.

Následující analýza je zaměřena na svaté vyobrazené na medailonech získaných z hrobů při archeologických výzkumech. Jedná se o nálezy z katedrály sv. Petra a Pavla v Brně a nálezy z hrobů na místě dnešního kostela sv. Václava v Břeclavi. Některé medailony pochází z Tišnovska a byly mně k vědeckým účelům zapůjčeny soukromým sběratelem.

Jedním z nejčastěji vyobrazovaných svatých je **Jan Nepomucký** (obr. 1), kněz a mučedník konce 14. století, spojovaný s legendou o nevyzrazeném zpovědním tajemství a následném mučení zakončeném vržením z Karlova mostu do Vltavy v roce 1393. Sv. Jan Nepomucký se stal druhým největším patronem řádu jezuitů; svatořečen byl roku 1729.⁴ Obecně byl patronem nejen kněžím a zpovědníkům, ale také mlynářům, vorařům a loďařům. Měl chránit před povodněmi, před pomluvami, byl též patronem bezpečného putování a šťastného návratu.⁵ Tyto jeho vlastnosti můžeme spatřovat v podobě atributů na medailonech.

² viz KRÁLÍKOVÁ, M.: *Devocionálie jako předměty zbožnosti v hrobech ze 17. – 19. století*. Rigorózní práce na Katedře antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Brno 2004, s. 98.

³ viz JIRÁSKO, L.: *Církevní řády a kongregace v zemích českých*. Praha 1991, s. 16.

⁴ BUBEN, M. a kol.: *Svatí spojují národy – portréty evropských světců*. Praha 1995, s. 141.

⁵ srov. BUBEN, M. a kol.: o. c. 1995, s. 143-144; HEYDUK, J.: *Svatí církevního roku*. Praha 2001, 72.

Jako polopostava vousatého muže oděná v řádové roucho (sutana s mozetou a rocheta) s biretem na hlavě je vyobrazen na aversu medailonu z Břeclavi (obr. 3a). V pravé ruce drží list palmy – symbol mučednictví, v levé svírá krucifix s dlouhým svislým břevnem. Opis zní: S:IOAN:N—EP: P. (sanctus Ioannes Nepomucensis patronus). Vedle pravice světce je malinká signatura I.N., která ukazuje na medailéra Jacoba Neusse staršího z Augsburgu (1664–1717); stejnou značku však používal také Johann Niedhardt z Ölsu (1674–1705).⁶ Podobně, se stejnými atributy, je sv. Jan zobrazen na medailonu pocházejícím z Tišnovska (obr. 4a). Zde je však světec v celé postavě; palmu drží v levé ruce a krucifix v ruce pravé. Nad hlavou v biretu má kruhový nimbus. V pozadí je pod světcovou levicí Karlův most a scéna svržení Jana do Vltavy; napravo je zobrazena zpověď královny Žofie. Opis: S · IOAN · NE—POMUC · M· (sanctus Ioanes Nepomucensis martyr).

Jako poutník do Mladé Boleslavi je Jan Nepomucký vyobrazen na medailonu z brněnského kostela sv. Petra a Pavla (obr. 5a). Kráčí s holí v pravé ruce, v levé drží růženec. V pozadí je kostel s vyobrazením Bohorodičky s dítětem – jde o staroboleslavské Palladium. Opis identifikující světce zní: S · IOAN · NEPOM · M·.

Brněnský a břeclavský medailon nesou na reversu vyobrazení **sv. Václava** (obr. 2), českého knížete, příslušníka třetí generace dynastie Přemyslovců, zavražděného v roce 935 u kostela sv. Kosmy a Damiána ve Staré Boleslavi.⁷ Tato událost je právě zobrazena na brněnském medailonu (obr. 5b). Václav klečí před vraty kostela, pravou rukou svírá kruhové klepadlo. Za ním muž s korunou na hlavě (sám Boleslav ?), který ho seshora probodává mečem. Na vratech kostela značka XP = chí ró, christogram. U nohou Václava leží knížecí koruna a z oblaku na něj padá paprsek. Opis zní: S · WENCESLAVS · M · PAT · BOHEM· (sanctus Wenceslaus martyr patronus Bohemiae = svatý Václav mučedník, patron Čech). V dolní úseči je nápis ROMA. Tato signatura naznačuje, že by se mohlo jednat o italského medailéra Hameraniho, který vyráběl některé medailony s motivem Jana Nepomuckého v roce 1729 u příležitosti Janova svatořečení.⁸

Sv. Václav na břeclavském medailonu (obr. 3b) je vyobrazen jako stojící, oděný v brnění s pláštěm a císařskou korunou na hlavě, nad níž má ještě nimbus. Pravou rukou se opírá o kopí s praporem, v levé ruce drží štít, na němž by měl být znak trojího nebo svatováclavská orlice. V pozadí patrně dva andělé s křížkem a palmou. Pod štítem by mohla být rovněž signatura I.N. stejně jako na aversu medailonu.

Sv. Václav byl patronem jednak šlechty a kléru, jednak byl patron vinařů a sládků.⁹ Oba svatí – Jan i Václav – vyobrazování spolu na opačných stranách medailonů jsou patrony země české, oba jsou patroni kněží, a to především v jezuitickém prostředí.

Na medailonu z Tišnovska je sv. Jan Nepomucký kombinován se sv. Vítem († 304 – 305) na reversu (obr. 4b). Světec je zde zobrazen v plné postavě z levého poloprofilu jako stojící na oblacích. Je oděn v lehké řasnaté roucho a nad koru-

⁶ BERNHARDT, M.: *Medaillen und Plaketten*. Berlin 1920, s. 238.

⁷ HEYDUK, J.: o. c. 2001, s. 171.

⁸ PŘIBIL, B.: Úvod do studia náboženské medaile. *Numismatický časopis československý* II. 1927, s. 77.

⁹ srov. REMEŠOVÁ, V.: *Ikonografie a atributy svatých*. Praha 1990, s. 54; BUBEN, M. a kol.: o. c. 1995, s. 57.

novanou hlavou má kruhový nimbus. Pravici má pozvednutou vzhůru. U jeho pravé nohy se nachází andílek s palmovou ratolestí; vlevo na pozadí je znázorněn nad hořícím ohněm kotel s vařícím olejem, do něhož byl dle legendy Vít vržen a z něhož vyvázl bez jakýchkoliv následků.¹⁰ Opis poukazuje na světce: S · VITVS · MAR · — EC · METR · PRAG · P· (sanctus Vítus martyr ecclēsiae metropolitāne Prague patronus = sv. Vít mučedník, chrámu metropolitního pražského patron). Medailon je zřejmě italské provenience (Hamerani ?) a mohl být objednan v roce 1729 u příležitosti kanonizace sv. Jana Nepomuckého.¹¹

Sv. Vít (obr. 6) byl vzýván jako ochránce proti mnoha nemocem, zejména očním, dále proti epilepsii a Huntingtonově chorei (tanci sv. Víta), ale měl chránit také proti neplodnosti, hysterii, posedlosti, nervositě, šílenství, proti vzteklině a uštknutí hadem. Byl patronem mědikovců, kotlářů, sládků, vinařů, lékárníků, horníků, hostinských, herců a tanečníků. Měl být ochráncem domácích zvířat (drůbeže), měl zajistit dobrou setbu, sklizeň a dobrý spánek.¹² Úcta sv. Víta se v Čechách rozšířila především za sv. Václava, který mu zasvětil hlavní pražský chrám, v němž byl v letech 1396 – 1416 pohřben sv. Jan Nepomucký.¹³ Sv. Vít byl, stejně jako sv. Jan Nepomucký a sv. Václav, mučedníkem – nebiskupem, patronem země České a nebeským ochráncem naší české vlasti.

Dalším svatým (obr. 7), který se objevuje na medailonu jak v Břeclavi tak v Brně je **sv. Augustín** († 430). Na obou medailonech je spodobnění světce téměř identické (obr. 8a, 9a); malé odchylky však dokazují, že se jedná o různé tvůrce a pravděpodobně i jiný rok výroby. Augustín je zobrazen v polopostavě z levého profilu, modlící se před krucifixem; má špičatou bradku, na hlavě tonzuru s věncem vlasů; nad hlavou kruhový nimbus; oděn je v hábit s kapucí. V rukou drží své atributy, kterými je planoucí srdce – to by mohlo být znázorněno v pravé ruce světce na obou medailonech, v levé ruce je kniha, což je patrnější na medailonu břeclavském. Zde ještě jakoby světeci vycházel z úst nějaký nápis; v pozadí je patrná mitra a horní část biskupské berly, která je rovněž Augustinovým atributem; toto na medailonu z Brna chybí. Opis na břeclavském medailonu poukazuje na světce: · S · – AVGUSTIN·, podobně je tomu zřejmě na brněnském medailonu, avšak opis v první části je téměř nečitelný: S · V .. R(?)....., ve druhé části je výzva ke svatému: ORA. PRO. NO. (ora pro nobis = oroduj za nás). Sv. Augustín je patronem teologů a knihtiskařů, pečoval o chudé a sirotky,¹⁴ stejně jako světec vyobrazený na reversu břeclavského medailonu (obr. 8b) – **sv. Tomáš z Villanovy** († 1555), který je rovněž spojován s augustiniány.¹⁵ Tomáš je zde vyobrazen jako biskup, oděný v biskupské roucho (po pás pluvíál), na hlavě má mitru, za níž je naznačen kruhový nimbus. Světec se sklání k žebrákům, které pravou rukou obdarovává z měšce držícího v levé ruce. Za biskupem stojí muž s křížovou holí;¹⁶ v pozadí

¹⁰ BUBEN, M. a kol.: o. c. 1995, 31.

¹¹ srov. PŘIBIL, B.: Soupis československých svatostek, katolických medailů a jetonů, díl II. *Numismatický časopis československý* VIII–XIV. 1938, s. 41, Tab. V.516.

¹² srov. BUBEN, M. a kol.: o. c. 1995, 31; RULÍŠEK, H.: *České nebe. Slovník českých patronů*. 1993.

¹³ ČERNÝ, J.: *Sv. Jan Nepomucký ve výtvarném umění na Pelhřimovsku*. Pelhřimov 1993, s.6.

¹⁴ HEYDUK, J.: o. c. 2001, s. 155-157.

¹⁵ srov. SKRUŽNÝ, L.: *Atributy vybraných biblických postav, světců a blahoslavených*. Čelákovice 1996, s. 276.

¹⁶ Jedná se o opakovaný kříž s malými křížky na koncích ramen.

budova, patrně chrám. Ve spodní úseči je nápis poukazující na světce: · S · TOMA-SO, pod tím litery · D · V · N · (sanctus Tomaso de Villa Nova). Oba svatí – Augustin i Tomáš – zde tedy symbolizují chudobu a dobročinnost. Medailon by mohl mít vazbu na Prahu, kde byl v 17. století založen na Malé Straně augustiniánský klášter u sv. Tomáše.¹⁷

Na medailonu z brněnského Petrova (obr. 9b) je sv. Augustin kombinován na reversu se **sv. Antonínem z Padovy** († 1231). Ten je zde vyobrazen, tak jak klasicky bývá, v polopostavě z levého profilu, držící na pravé ruce malého Ježíše, který stojí na knize. Zjevující se mu Jezulátko je jeho atributem. Opis je špatně čitelný, lze rozeznat jen některé litery: S· – ANT·D· – PAD· . . NI (sanctus Antonius de Paduani). Totožné spodobnění světce nese medailon z Tišnovska (obr. 10b) s opisem: S:ANTONI·. Jeden z břeclovských medailonů nese také obraz Antonína Paduánského (obr. 11b). Zde je však vyobrazen zprava, nad hlavou má kruhový nimbus, z oděvu je patrná kapuce (pravděpodobně od hábitu). V rukou drží knihu, na níž stojí malý Ježíšek z profilu. Má pokrčenou levou nožku a pravou rukou žehná vzhůru. Opis: S·ANT(oni)·DE·PADVA·C. Sv. Antonín Paduánský (obr. 12) byl uctíván žebravým řádem Františkánů, byl patronem neplodných, porodních asistentek, pekařů a cestujících, ale také chudých,¹⁸ což je společné se sv. Augustinem a proto jsou spolu tito světi zřejmě kombinováni na medailonu (Brno). Brněnský medailon se sv. Augustinem a sv. Antonínem pochází dle analogií¹⁹ a na základě stratigrafické datace hrobu, z něhož medailon pochází, zřejmě až z 18. století. Obdobného stáří bude patrně i medailon z Tišnovska (s vyobrazením sv. Rodiny na aversu; obr. 10a). Břeclovský medailon by však podle analogického vyobrazení sv. Antonína (na medailonu z hrobky hrabat von Schulz v Tiengen am Hochrhein²⁰) mohl pocházet již z poloviny 17. stol. (tiengenský medailon patřil ženě zemřelé roku 1658). Pokud by vyobrazení na aversu břeclovského medailonu představovalo Pannu Marii, to že má korunu na hlavě by ukazovalo, že medailon není starší než rok 1640, kdy byla korunovace milostných soch a obrazů zavedena.²¹

Kult svatých byl povolen Tridentským koncilem (1545–1563) jako užitečný, nikoli však nezbytný ke spasení. Úcta svatých jako ochránců monarchie byla rovněž součástí rakouské zbožnosti a byla tedy platným modelem, nastoleným již od 16. století, i pro šlechtu a poddané.²² V lidových vrstvách byli svatí pokládáni za pomocníky každodenního života – měli chránit před válkami, nemocemi, epidemiemi, před živelnými pohromami, neúrodou, před zlými silami, čarodějnictvím a v neposlední řadě také před zlou smrtí. Protože lidé věřili v tyto ochranné a magické účinky svatých, zasvěcovali jim oltáře, stavěli jejich sochy, malovali obrazy. Obětovaly se peníze na stavění kapliček a sloužení mší k jejich počtě, zakládaly se fundace apod. Svatých bylo nespočetně a úcta ke konkrétním světcům se lišila v souvislosti se společenským postavením – jiné svaté ctili vojáci, jiné obchodníci,

¹⁷ srov. JIRÁSKO, L.: o. c. 1991, s. 61; PŘIBIL, B.: o. c. 1938, s. 31.

¹⁸ srov. HEYDUK, J.: o. c. 2001, s. 89; REMEŠOVÁ, V.: o. c. 1990, s. 11.

¹⁹ DESCOEUDRES, G. a kol.: *Sterben in Schwyz*. Basel 1995, s. 198.

²⁰ FINGERLIN, I.: *Die Grafen von Sulz und ihr Begräbnis in Tiengen am Hochrhein*. Stuttgart 1992, Abb. 438.

²¹ PŘIBIL, B.: Soupis československých svatostek, katolických medailí a jetonů, díl I. *Numismatický časopis československý* VII. 1932, s. 5.

²² ZUBER, R.: *Osudy moravské církve v 18. století (II.)*. Olomouc 2003, s. 258.

řemeslníci, sedláci atd. Oblíbenost konkrétních světců byla zřejmě jiná u žen, jiná u mužů, úcta ke svatým se nepochybně měnila i s věkem (jiné nemoci – jiní světcí), ale i s módou. Běžná byla úcta k několika svatým zaráz, ve snaze zajistit si co nejvíce přímluvců v nebi. A to bylo právě ono, co přitahovalo lid na pravidelné mše, zpovědi a různé církevní obřady konané v kostele – okázalá forma katolických pobožností přitahovala široké vrstvy obyvatelstva. Devocionálně dokládají osobní zbožnost barokního člověka. **Obraz** se totiž v baroku uplatnil jako typický prvek zbožnosti, přičemž vyobrazení na medailonech zároveň dokládá mohutné oživení poutnictví. Obliba k obrazům Krista, Panny Marie a řady svatých byla mezi prostým lidem tak obrovská, že se vedle děl školených mistrů uplatňovaly také výrobky laických, více či méně talentovaných, umělců. Byl to právě obraz, který měl podporovat zbožnost, a to především u negramotné části společnosti (pro lepší orientaci negramotných mohly být také zavedeny atributy jednotlivých světců).

Tyto religiózní pomůcky každodenního života již byly tak nezbytné, že se bez nich člověk neobešel ani po smrti. Pokud budeme devocionálně sledovat v souvislostech pohřebního ritu, mohou se nám odkrýt některé spojitosti mezi předmětem a pohřbeným jedincem. Z tohoto hlediska je přínosné poznat kolik předmětů se v hrobě nacházelo, jakého byly typu, jaké kvality, jaké motivy a vyobrazené světce devocionálně nesly, jaká byla jejich poloha vůči mrtvému i vůči sobě navzájem; důležité je přitom poznat pohlaví pohřbeného a věk, jehož se dožil. Tato zjištění nám pak mohou pomoci při určení sociokulturní identifikace pohřbeného, tzn. přiblíží jeho osobnost (jak se dotyčný živil nebo čím se za života zabýval, zda ho sužovaly nějaké choroby, k jaké sociální skupině pohřbený patřil, zda byl např. zámožný či spíše nikoli apod.).

RNDr. Michaela Králíková, Ph.D.; Ústav antropologie, Přírodovědecká fakulta
Masarykovy univerzity, Vlnářská 5, 603 00 Brno (misakralik@seznam.cz)

Obr. 1. Jedna z ikonografických podob sv. Jana Nepomuckého (upraveno podle Heyduk 2001, 72).

Obr. 2. Jedna z ikonografických podob sv. Václava (upraveno podle Heyduk 2001, 171).

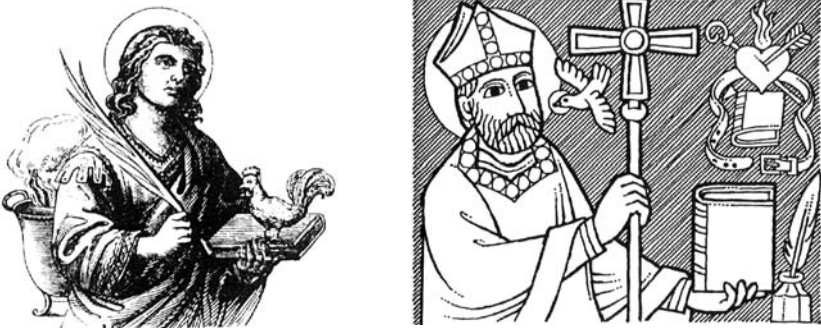
Obr. 3. Medailon s motivem sv. Jana Nepomuckého na aversu (a) a sv. Václava na reversu (b). Břeclav, hr. č. 89; konec 17. – počátek 18. století (foto M. Králík; upravila autorka).

Obr. 4. Medailon s motivem sv. Jana Nepomuckého na aversu (a) a sv. Víta na reversu (b). Soukromá sbírka, Tišnovsko; 1729(?) (foto M. Králík; upravila autorka).

Obr. 5. Medailon s motivem sv. Jana Nepomuckého na aversu (a) a sv. Václava na reversu (b). Brno, hr. č. 334; 1729 (?) (kresba D. Švalbachová; upravila autorka).

Obr. 6. Jedna z ikonografických podob sv. Víta (upraveno podle Rulíšek 1993).

Obr. 7. Jedna z ikonografických podob sv. Augustina (upraveno podle Heyduk 2001, 155).

Obr. 8. Medailon s motivem sv. Augustina na aversu (a) a sv. Tomaše z Villanovy na reversu (b). Břeclav, hr. č. 90; 17. století (?) (foto M. Králík; upravila autorka).

Obr. 9. Medailon s motivem sv. Augustina na aversu (a) a sv. Antonína z Padovy na reversu (b). Brno, hr. č. 338; 18. století (kresba D. Švalbachová; upravila autorka).

Obr. 10. Medailon s motivem sv. Rodiny na aversu (a) a sv. Antonína z Padovy na reversu (b). Soukromá sbírka, Tišnovsko; 17. – 18. století (foto M. Králík; upravila autorka).

Obr. 11. Medailon s motivem světice (Panny Marie ?) na aversu (a) a sv. Antonína z Padovy na reversu (b). Břeclav, poloha neznámá; kolem poloviny 17. století (?) (foto M. Králík; upravila autorka).

Obr. 12. Jedna z ikonografických podob sv. Antonína z Padovy (upraveno podle Heyduk 2001, 89).

Zusammenfassung

Die Heiligen auf den Barocken Medaillons aus dem Südmähren

Michaela Králíková

In der Barockzeit äusserte sich vollauf die Volksfrömmigkeit, die unter anderem mit einem grossem Aufschwung des Wallfahrens und des Kultes der Heiligen repräsentiert ist. Als tägliche Helfer dienten wunderbare Gegenstände, in ihrer Schutzwirkung die Leute glaubten. Solche Gegenstände wurden entweder an dem Körper getragen oder in dem Haushalt und in den Kirchtürmen gehängt, damit die Leute die Gefahr der Elementarkatastrophe abwenden, oder sie wurden an den Feldern und den Reinen vergraben, damit sie die Ernte schützen. Dem neuzeitlichen Christentum wurden auch Gegenstände unterstützt, die ihren Träger die Pflicht des regelmässigen Betens auferlegt – die Rosenkränze, die mit den Kreuzen und Medaillons ergänzt wurden. Die religiösen Gegenstände – Devotionalien – wurden den Verstorbenen in die Sarge gegeben, damit sie ihnen auch im Jenseits dienen.

Dem Gegenstand dieses Artikels sind die Medaillons, die aus den Grabstätten stammen, die an Stelle der heutigen Kirche St. Wenzels in Břeclav, der Kathedrale St. Peters und Pauls in Brno freigelegt sind. Einige Medaillons stammen vom Gebiet Tišnov von der Privatsammlung. Die Medaillons tragen auf den beiden Seiten die Abbildungen mit der religiösen Thematik. Ausserdem kommen auf den beiden Seiten die Aufschriften vor, die entweder an der Umfang oder in der Zeilen angeordnet sind und auch am meisten mit der Majuskeln geschrieben sind. Die Aufschriften wurden auch in dem unteren Abschnitt der Medaille abgesetzt, wo stellen sie oft die Signatur des Erzeugwerkstatt oder die Ortsbezeichnung der Provenienz vor. Wo und wann wurden die Medaillons hergestellt, ist nur selten genannt (vielmehr an den Medaillons des 19. Jahrhunderts). Die Aufschriften geben am öftesten die Namen der Heiligen an, die an der entsprechenden Medaille abgebildet sind, bzw. zeigen sie auch ihre Angehörigkeit zu einem Orden an (die Institution der Katolischen Kirche). Laufend ist der Teil der Aufschrift auch die Bitte zum Heiligen (zB. Ora pro nobis – Bitte für uns). Die Aufschriften können weiter die Abkürzungen der Beschwörungsformel ausdrücken. Manchmal klären sie abgebildeten Szenen oder weisen sie an dem abgebildeten Wallfahrtsort hin. Die Aufschriften wurden oft in den Abkürzungen angegeben, die mit der Punkt oder Doppelpunkt abgeteilt sind.

Einer der am häufigsten abgebildeten Heiligen ist Johannes von Nepomuk (Abb. 1), der Priester und Martyrer des Endes des 14. Jahrhunderts († 1393). Er gehörte zu den zweiten grössten Patronen des Ordens der Jesuiten. Im Jahre 1729 wurde er heiliggesprochen. Als die Halbfigur des bartigen Mannes im Habit und mit dem Birett auf dem Kopf ist er auf dem Avers des Medaillons aus Břeclav abgebildet (Abb. 3a). Ähnlich, aber in der ganzen Figur, ist dieser Heilige auf dem Medaillon von Tišnov dargestellt (Abb. 4a). Als ein Wanderer, der nach Mladá Boleslav geht, ist er auf dem Medaillon aus der Brünner Peters und Pauls Kathedrale abgebildet (Abb. 5a) Die Medaillons von Brno und Břeclav tragen auf der Rückseite das Abbild des St. Wenzels (Abb. 2), des böhmischen Fürstes, des Angehörigen

der dritten Generation von der Dynastie der Przemyslieden, der im Jahre 935 bei der Kirche St. Kosmas und Damian in Stará Boleslav ermordet ist. Dieses Ergebnis ist gerade auf dem Medaillon von Brno dargestellt (Abb. 5b). Auf dem Medaillon von Břeclav ist St. Wenzel stehend, im Harnisch mit dem Mantel und der kaiserlichen Krone auf dem Kopf abgebildet (Abb. 3b) Beide Heiligen (St. Johannes und St. Wenzel), die zusammen auf den entgegengesetzten Seiten des Medaillons abgebildet sind, vorstellen die Patrone des Böhmens. Die beiden sind die Beschirmer der Priester, und zwar vor allem in der jesuitischen Umwelt. Das Medaillon vom Gebiet Tišnov stellt das Abbild des St. Veits († 305) dar (Abb. 4b), dem die metropolitane Kathedrale in Prag geweiht ist. Gleich als die beide vorstehende Heiligen ist auch St. Veit (Abb. 6) der Patron und der himmlische Beschützer der Böhmisches Erde.

Dem weiteren Heiligen (Abb. 7), der sich auf den Medaillons in Břeclav als auch in Brünn zeigt, ist St. Augustin († 430). Auf den beiden Medaillons ist die Abbildung der Heiligen fast identisch (Abb. 8a und 9a); kleine Abweichungen jedoch zeigen, daß es um die verschiedenen Gestalter und wahrscheinlich auch um das andere Jahr der Herstellung handelt. Auf der Rückseite des Medaillons von Břeclav ist St. Thomas von Villanova († 1555) dargestellt (Abb. 8b), der gleichfalls mit dem Augustinianenorden verbunden ist. Die beiden Heiligen symbolisieren hier also die Armut und die Mildtätigkeit.

Auf dem Medaillon aus der Brünner St. Peters und Pauls Kathedrale ist St. Augustin auf der Rückseite mit St. Anton von Padova (Abb. 9b) kombiniert. Den gleichabbildeten Heiligen kann man auf dem Medaillon von Tišnov finden (Abb. 10b). Ein der Medaillons aus Břeclav enthält auch das Abbild des Antons von Padova, aber es ist einbißchen verschieden (Abb. 11b). St. Antonius de Padua († 1231; Abb. 12) wurde vom Bettelsorden der Franziskanen verehrt; unter anderem war er der Patron der Armen, was er mit St. Augustin gemeinsam hat, und deshalb die Beiden auf dem Medaillon (Brünn) zusammengestellt sind.

Der Kult der Heiligen wurde durch das Trident-Konzil bewilligt (1545–1563) als nützlich, nicht jedoch notwendig zu der Erlösung. In den Volksschichten wurden an den Heiligen als an den Helfern des alltäglichen Lebens angesehen – sie solltenn von der Kriegen, Krankheiten, Epidemien, Elementarkatastrophen, Missernten, vor der bösen Macht, der Zauberei und zum Schluss auch vor dem bösen Tod schützen. Weil die Menschen glaubten in diese vorbeugenden und magischen Einwirkungen der Heiligen, sie weihten ihnen verschiedene Altäre ein, bildeten ihre Skulpturen, malten die Bilder. Der Heiligen gab es ungezählt und die Achtung zu den konkreten Heiligen unterschiedet sich in Zusammenhang mit der gesellschaftlichen Position; die Beliebtheit der konkreten Heiligen war offensichtlich auch andere bei den Frauen, und andere bei den Männern; die Achtung zu den Heiligen ändert sich zweifelsohne mit dem Alter (andere Krankheiten – andere Heiligen), aber auch mit der Mode. Gewöhnlich war die Achtung zu mehreren Heiligen auf einen Ruck, man wolte sich die Bestrebung von möglichst am meisten Anwälten im Himmel versichern. Der typische Einschlag der Barockfrömmigkeit war ein Bild, der sich unter anderem gerade auf den Medaillons durchsetztet.

Diese religiösen Hilfsmittel des alltäglichen Lebens waren schon so notwendig, daß der Mensch sich ohne ihnen nach dem Tod auch nicht zurechtgekommen hat. Solange wird man die Devotionalien in Zusammenhang des Bestattungsritus

verfolgen, kann man manche Zusammenhänge zwischen dem Gegenstand und der begrabenen Menschen entdecken. Von diesem Standpunkt ist es dienlich, festzustellen, wieviel Gegenstände im Grab sich befunden hat, was für ein Typ waren sie und welche Qualität, welche Motive und welche Abbildungen von Heiligen die Devotionalien beinhaltet haben, welche Position hatten die Gegenstände zu den Begrabenen und zueinander. Es ist auch wichtig, dabei das Geschlecht und das erreichte Alter des Begrabenen zu erkennen. Diese Feststellungen können dann uns bei der Bestimmung der soziokulturellen Identifikation des Begrabenen helfen, das heißt die Annäherung seiner Persönlichkeit (zB. womit sich dieser Mensch beschäftigte, ob ihn eine Erkrankung bedrückt haben, und zu welcher sozialen Schicht der Begrabene gehört hat, ob er ein wohlhabender oder armer Mensch war usw.).

Übersetzt von J. Studýnková